

॥ श्री स्वामिनारायणो विजयतेतराम् ॥

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની પરાવાણી

॥ શ્રી વચનામૃતમ્ ॥

:: સંશોધક ::

સ્વામી આનંદસ્વરૂપદાસજી - સરધાર (વેદાંતાચાર્ય)

:: પ્રયોજક ::

પૂ. સદ્. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી - વડતાલ (હાલ-સરધાર)

:: પ્રસિદ્ધ કર્તા ::

શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયસ્ય શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ

પીઠસ્થાન સંસ્થાન - વડતાલ વતી

શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરધાર,

તા.જી. રાજકોટ - ૩૬૦૦૨૫

❀ વચનામૃતનો પરથારો ❀

૧

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ॥

શ્રીજી મહારાજનાં વચનામૃતનો પરથારો (પૂર્વભૂમિકા)

ઉપોદ્ઘાત પ્રકરણમ્ ।

પાતું ધર્મમધર્મમુત્સન્નયિતું શ્રીભક્તિધર્માઙ્ગતો
જાતાયોત્તરકોસલેષુ દયયા સર્વેશ્વરેશાય ચ ।
તૃપ્તિં વાક્યસુધારસૈવિદધતે નૈજૈર્નિજાનાં મુહુ-
સ્તસ્મૈ શ્રીહરયે નમોઽસ્તુ સહજાનન્દાય સદ્ગર્ભિને ॥૧॥
જ્ઞાનેન ધર્મેણ યુતાં વિરક્ત્યા માહાત્મ્યબોધેન ચ યો નિજસ્ય ।
પ્રવર્તયામાસ ભુવિ સ્વભવિંત સ શ્રીહરિર્નોઽસ્તુ મતિપ્રદાતા ॥૨॥
અજ્ઞાનસંઙ્ગં ગહનાન્ધકારં નિજાશ્રિતસ્વાન્તગુહાગતં યઃ ।
અપાહરજ્ઞાનદિવાકરઃ શ્રીધર્માઙ્ગજન્મા જયતિ પ્રભુઃ સઃ ॥૩॥
પ્રોક્તાનિ યાનીહ વચોઽમૃતાનિ શ્રીસ્વામિના તેન નિજાશ્રિતેભ્યઃ ।
તેષાં લિસ્ત્રામઃ કતિચિત્તદીયતુષ્દયૈ યથાબુદ્ધિ યથાશ્રુતં ચ ॥૪॥
તત્રાદૌ શ્રીહરેસ્તસ્ય જન્માદિ-ચરિતં શુભમ્ ।
કથયામઃ સમાસેન તદીયાનન્દદાયકમ્ ॥૫॥

શ્રી ગોલોકના મધ્યને વિષે ભગવાનનું અક્ષરધામ છે, તે કેવું છે તો કોટિકોટિ સૂર્ય, ચંદ્ર ને અગ્નિ તે સરખું પ્રકાશમાન છે ને દિવ્ય છે ને અત્યંત શ્વેત છે ને સચ્ચિદાનંદરૂપ છે, અને જેને બ્રહ્મપુર કહે છે. અમૃતધામ કહે છે, પરમપદ કહે છે, અનંત અપાર કહે છે. બ્રહ્મ કહે છે, ચિદાકાશ કહે છે. એવું જે એ અક્ષરધામ તેને વિષે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન જે તે સદાય વિરાજમાન છે, તે કેવા છે તો જેને પુરુષોત્તમ કહે છે, વાસુદેવ કહે છે, નારાયણ કહે છે, પરમાત્મા કહે છે, બ્રહ્મ કહે છે,

પરબ્રહ્મ કહે છે, ઈશ્વર કહે છે, પરમેશ્વર કહે છે, વિષ્ણુ કહે છે. અને વળી તે ભગવાન કેવા છે, તો ક્ષર-અક્ષર થકી પર છે, સર્વજ્ઞ છે, સર્વકર્તા છે, સર્વના નિયંતા છે, સર્વના અંતર્યામી છે, સર્વ કારણના કારણ છે, નિર્ગુણ છે, સ્વપ્રકાશ છે, સ્વતંત્ર છે. અને બ્રહ્મરૂપ એવા જે અનંતકોટિ મુક્ત તેમને ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે અને અનંતકોટિ બ્રહ્માંડની જે ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને પ્રલય તે રૂપ છે લીલા જેની એવા છે. અને પ્રકૃતિ પુરુષ, કાળ, પ્રધાનપુરુષ ને મહત્ત્વાદિક એ જે પોતાની શક્તિઓ તેના પ્રેરક છે. અને અનંતકોટિ બ્રહ્માંડના રાજાધિરાજ છે ને સદા કિશોરમૂર્તિ છે ને કોટિકોટિ કંઠર્પ સરખા સુંદર છે અને નવીન મેઘ સરખો શ્યામ છે વર્ણ જેનો એવા છે. અને અમૂલ્ય ને દિવ્ય એવાં જે નાના પ્રકારના વસ્ત્ર ને આભૂષણ તેણે યુક્ત છે. અને કાનને વિષે મકરાકાર કુંડળ ધરી રહ્યા છે અને મસ્તકને વિષે નાના પ્રકારનાં રત્ને જડિત એવો જે મુકુટ તેને ધરી રહ્યા છે અને શરદ ઋતુનું જે કમળ તેની પાંખડી સરખાં અણિયાળાં છે નેત્રકમળ જેનાં એવા છે. અને રૂડું એવું જે સુગંધીમાન ચંદન તેણે કરીને ચર્યા છે અંગ જેના એવા છે. અને મધુર સ્વરે કરીને વેણુને વજાડે છે અને રાધિકાજી ને લક્ષ્મીજી તેમણે પૂજ્યા છે. અને મૂર્તિમાન એવાં જે સુદર્શનાદિક આયુધ તથા નંદ, સુનંદ ને શ્રીદામાદિક જે અસંખ્ય પાર્ષદ તેમણે સેવ્યા છે. અને કોટિ કોટિ સૂર્ય ચંદ્ર સરખા પ્રકાશે યુક્ત છે મૂર્તિ જેની એવા છે. અને અનંતકોટિ એવા જે કલ્યાણકારી ગુણ તેણે યુક્ત છે અને ધર્મ, જ્ઞાન ને વૈરાગ્યાદિક જે ઐશ્વર્ય તથા અણિમાદિક જે સિદ્ધિઓ તેમણે સેવ્યાં છે ચરણકમળ જેનાં એવા છે. અને મૂર્તિમાન એવા જે ચાર વેદ તેમણે સ્તુતિને કર્યા છે અને વાસુદેવાદિક જે ચતુર્વ્યૂહ તથા કેશવાદિક જે ચોવીસ મૂર્તિઓ તથા વારાહાદિક અવતાર એ સર્વના ધરનારા છે.

એવા જે શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ ભગવાન તે જે તે આ જે પોતાનું સમગ્ર ઐશ્વર્ય તેણે યુક્ત થકા પૃથ્વીને વિષે એકાંતિક ધર્મને પ્રવર્તવવાને અર્થ ને પોતાના એકાંતિક ભક્ત જે ધર્મ, ભક્તિ ને મરીચ્યાદિક ઋષિ તેમની રક્ષા કરવાને અર્થ ને તેમને સુખ આપવાને અર્થ અને અનેક જીવનાં કલ્યાણ કરવાને અર્થ અને અધર્મનો ઉચ્છેદ કરવાને અર્થ, કોસલ દેશને વિષે

પ્રકટ થતા હવા.

હવે એ ભગવાન જેવી રીતે પ્રકટ થયા છે તે સંક્ષેપે કરીને કહીએ છીએ : એક સમયે મરીચ્યાદિક ઋષિ જે તે બદરિકાશ્રમને વિષે શ્રીનરનારાયણ ભગવાનનાં દર્શન કરવા સારૂ આવતા હવા. તે વાતને સાંભળીને ધર્મદેવ પણ પોતાની સ્ત્રી જે મૂર્તિ તેણે સહિત થકા શ્રીનરનારાયણનાં દર્શન કરવા આવ્યા. પછી તે ઋષિની સભાને વિષે ઉદ્ભવે સહિત બેઠા એવા જે શ્રીનરનારાયણ ઋષિ, તેનું દર્શન કરીને શ્રીનરનારાયણે માન્યા થકા ધર્મદેવ જે તે તે સભાને વિષે બેસતા હવા. અને મરીચ્યાદિક ઋષિએ શ્રીનારાયણ ઋષિ આગળ પ્રથમ કરી હતી જે ભરતખંડના વૃત્તાંતની વાર્તા, તેને શ્રીનારાયણ ઋષિના મુખારવિંદ થકી એકાગ્ર ચિત્ત થઈને ધર્મદેવ જે તે સાંભળતા હતા તથા તે ઋષિ ને ઉદ્ભવ તે પણ તે વાર્તાને એકાગ્રચિત્ત થઈને સાંભળતા હતા.

તે સમયમાં કૈલાસ પર્વતથી દુર્વાસા ઋષિ જે તે શ્રીનારાયણ ઋષિને દર્શને આવ્યા. તેનું કોઈથી સન્માન થયું નહિ, માટે તે દુર્વાસા ઋષિ તો એ ધર્માદિક સર્વને શાપ દેતા હવા જે, ‘મારા અપમાનના કરનારા જે તમે સર્વ તે ભરતખંડને વિષે મનુષ્યપણાને પામો અને ત્યાં અસુરથી અપમાનને ને કષ્ટને પામો.’ એવા શાપને સાંભળીને ધર્મદેવે ઘણાક પ્રકારના વિનયે યુક્ત વચને કરીને શાંતિ પમાડ્યા એવા જે દુર્વાસા ઋષિ તે બોલ્યા જે, ‘તમે સર્વે શ્રીનારાયણ ઋષિની વાર્તા સાંભળવાને વિષે આસક્ત હતા માટે મને ન દેખ્યો, ને મારું સન્માન ન થયું. એની મને ખબર નહોતી, તે સારૂ મેં તમને શાપ દીધો. પણ તે મારો શાપ તો નિવારણ નહિ થાય. પણ તે શાપ ભેળો હું તમને અનુગ્રહ કરું છું જે, હે ધર્મદેવ ! તમે ને આ તમારી સ્ત્રી મૂર્તિ તે બ્રાહ્મણના કુળને વિષે મનુષ્ય દેહ ધરશો અને ત્યાં આ નારાયણ ઋષિ તમારા પુત્ર થશે અને તમને ને આ ઋષિઓને મારા શાપ થકી મુકાવશે ને અસુરના કષ્ટ થકી તમારી સર્વેની રક્ષા કરશે,’ એમ કહીને દુર્વાસા ઋષિ તો પાછા કૈલાસ પર્વતમાં ગયા.

પછી શ્રીનારાયણ ઋષિ જે તે ધર્માદિક સર્વ પ્રત્યે બોલતા હવા જે, ‘અપરાધ વિના જે શાપ તમને થયો તેને જો હું ટાળવાને ઈચ્છું તો હું

સમર્થ છું તે ટળી જાય. પણ હમણાં ભરતખંડને વિષે કળિયુગના બળને પામીને અધર્મ ને અસુર તે બહુ વૃદ્ધિને પામ્યા છે, તેમના નાશને અર્થે મારી ઈચ્છાએ કરીને જ એ શાપ થયો છે. તે મેં અંગીકાર કર્યો છે. માટે હે ધર્મ ! હું તમારો પુત્ર થઈને તે અસુરનો ને અધર્મનો નાશ કરીશ ને તમારી સર્વેની રક્ષા કરીશ. ને પૃથ્વીને વિષે એકાંતિક ધર્મને પ્રવર્તાવીશ. માટે તમે કાંઈ ચિંતા રાખશો મા, ને પૃથ્વીને વિષે સર્વે મનુષ્ય દેહને ધારો.’ એવાં વચન સાંભળીને ને શ્રીનારાયણ ઋષિને નમસ્કાર કરીને ધર્માદિક સર્વે જે તે મનુષ્ય દેહ ધારવાને અર્થે પૃથ્વી પ્રત્યે જતા હવા.

હવે ધર્મ ને મૂર્તિ જેવી રીતે પ્રગટ થયાં છે તે કહીએ છીએ જે : કોસલ દેશને વિષે ઈંદ્રાર નામે પુર છે. તેમાં સરવરિયા બ્રાહ્મણ સામવેદી પાંડે બાલશર્મા નામે હતા. તે થકી ભાગ્યવતી નામે જે તેની પત્ની તેને વિષે ધર્મદેવ જે તે સંવત્ ૧૭૯૬ (સત્તરસો ને છન્નુ) ના કાર્તિક સુદિ ૧૧ એકાદશીને દિવસે મધ્યાહ્ન પછી પ્રકટ થતા હવા. અને પિતા જે તે વિધિએ કરીને તેમના જાતકમાદિક સંસ્કારને કરતા હવા અને બારમે દિવસે દેવશર્મા એવું નામ ધરતા હવા. અને તે કોસલ દેશને વિષે જ, છપૈયા નામે ગામમાં ત્રવાડી કૃષ્ણશર્મા નામે બ્રાહ્મણ તે થકી ભવાની નામે જે તેની પત્ની તેને વિષે મૂર્તિ જે તે સંવત્ ૧૭૯૮ (સત્તરસો ને અઠાણું) ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ પૂનમને દિવસે સાયંકાળે પ્રગટ થતાં હવાં. તે પછી દિવસે દિવસે મોટાં થયાં ને શ્રીકૃષ્ણભગવાનની અતિશય ભક્તિ કરવા લાગ્યાં, માટે ભક્તિ એવા નામને પામતાં હવાં.

પછી એ ભક્તિના પિતા જે કૃષ્ણશર્મા તે જે તે પોતાની પુત્રી જે ભક્તિ તેનો, ધર્મના અવતાર જે દેવશર્મા તે સાથે યથાવિધિ વિવાહ કરતા હવા. અને એ જે પોતાના જમાઈ તેને પોતાના ગામમાં પોતાને ઘેર રાખતા હવા. પછી તે દેવશર્મા જે તે ભક્તિ જે પોતાની પત્ની તેણે સહિત ગૃહસ્થાશ્રમના જે ધર્મ તેને આશરીને શ્રીકૃષ્ણભગવાનની ભક્તિ કરતા હવા. અને પોતે ધર્મને વિષે અતિ દૃઢપણે વર્ત્યાં, તેને જોઈને સર્વે લોક જે તે ધર્મ એવે નામે કરીને જ બોલાવતા હવા.

પછી એ ધર્મ-ભક્તિને અસુરથકી અતિશય કષ્ટ થયું. તેના નિવારણને અર્થે તે ધર્મ ભક્તિ જે તે વૃંદાવનમાં જઈને મરીચ્યાદિક ઋષિએ યુક્તથકા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની આરાધના કરતાં હવાં. તેણે કરીને તે ભગવાન એમની ઉપર પ્રસન્ન થયા અને પોતાના અક્ષરધામમાં જેવા પોતે સદા વિરાજમાન છે તેવું પોતાનું દર્શન આપીને, ધર્મભક્તિ પ્રત્યે બોલતા હવા, જે ‘હે ધર્મ ! ભક્તિ ! તમને કષ્ટના દેનારા જે અસુર તેમને પૂર્વે મેં કૃષ્ણાવતારને વિષે માર્યા હતા. તે મારી ઉપર એમને વૈર છે માટે તમને મારાં જાણીને પીડે છે. તે અસુરના નાશને અર્થે હું જે તે નારાયણ ઋષિરૂપે તમારા થકી પ્રકટ થઈને હરિકૃષ્ણ નામે વિખ્યાત થઈશ. ને તમારી ને ઋષિની અસુરના કષ્ટ થકી રક્ષા કરીશ. ને તમને દુર્વાસાના શાપ થકી મુકાવીશ, અને અસુરનો ને અધર્મનો ઉચ્છેદ કરીશ ને પૃથ્વીને વિષે એકાંતિક ધર્મને પ્રવર્તાવીશ.’ એમ કહીને શ્રીકૃષ્ણભગવાન જે તે અંતર્ધાન થઈ ગયા અને ધર્મના હૃદયકમળને વિષે વિરાજમાન થયા પછી તે ધર્મભક્તિ જે તે અતિશય આનંદને પામીને ત્યાંથી પાછાં પોતાને ગામ આવીને શ્રીકૃષ્ણભગવાનની ભક્તિને કરતાં હવાં. અને એવી રીતે એ ધર્મને ભગવાન પ્રસન્ન થયા માટે સર્વે જન જે તે તેમને હરિપ્રસાદ નામે કરીને બોલાવતા હવા.

અને પછી કેટલાક માસ ગયા કેડે તે હરિપ્રસાદજી થકી ભક્તિને વિશે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જે તે સંવત્ ૧૮૩૭ (અઢારસો ને સાડત્રીશ) ના ચૈત્ર સુદિ ૯ નવમીને દિવસ રાત્રી દશ ઘડી ગઈ ત્યારે પ્રગટ થતા હવા. તે સમયમાં હરિપ્રસાદજીના ઘરને વિષે મોટો ઉત્સવ થતો હવો. અને ઈન્દ્રાદિક દેવ જે તે જયજય શબ્દને કરતા થકા ને દુંદુભિને વજાડતા થકા પુષ્પનો વર્ષાદ કરતા હવા. અને અપ્સરાઓ જે તે નૃત્ય કરતી હવી અને ગંધર્વ જે તે ગાન કરતા હવા અને મુનિ જે તે આશીર્વાદ દેતા હવા. અને દેવતાને સાધુનાં જે મન તે અતિ પ્રસન્ન થતાં હવાં. અને અસુરનાં જે મન તે તત્કાળ ત્રાસને પામતાં હવાં અને તે ગામમાં રહેનારી જે સ્ત્રીઓ તે મંગળ ગાતી હવી ને બાળરૂપ એવા જે હરિ તેને આશિષ દેતી હવી. અને તે સમયને વિષે મંદ, સુગંધ ને શીતળ એવા જે વાયુ તે વાતા હવા.

અને તારાના ગણે સહિત આકાશ જે તે અતિશય નિર્મળ થતો હતો. તે વાર પછી તે હરિપ્રસાદજી જે તે પોતાના પુત્રનું જે જાતકકર્મ તે બ્રાહ્મણ પાસે યથાવિધિ કરાવીને બ્રાહ્મણને ઘણાંક પ્રકારના દાન આપતા હતા.

પછી જન્મથી છઠ્ઠા દિવસને વિષે કોટરા આદિક બાળગ્રહ જે તે બાળરૂપ એવા જે તે ભગવાન તેને મારવા સારુ આવ્યા. તેમને તે ભગવાન જે તે પોતાની દૃષ્ટિમાત્રે કરીને બાળીને ભગાવી દેતા હતા. પછી ભગવાન ત્રણ મહિના ને અગિયાર દિવસના થયા ત્યારે માર્કડેય ઋષિ જે તે બ્રાહ્મણને વેષે તે હરિપ્રસાદજીને ઘેર આવતા હતા. ત્યારે હરિપ્રસાદજી જે તે તે ઋષિનું અતિશય સન્માન કરીને ને તેમને જ્યોતિષી જાણીને કહેતા હતા જે ‘તમે અમારા પુત્રનું નામકરણ કરો.’ પછી તે ઋષિ જે તે રાજી થઈને નામકરણ કરતા થતા બોલ્યા જે ‘હે હરિપ્રસાદજી ! આ તમારા પુત્ર જે તે તમારી સર્વ આપદાને હરશે અને જે જન એના આશ્રિત થશે તેમની સર્વ આપદાને હરશે. અને કર્ક રાશિને વિષે એનો જન્મ છે માટે એમનું હરિ એવું નામ થશે. અને વળી આ જે તમારા પુત્ર તેના દેહનો કૃષ્ણ વર્ણ છે, તથા પોતાના આશ્રિત જનનાં જે મન તેમને પોતાની મૂર્તિને વિષે તાણી લેશે, તથા ચૈત્ર માસમાં જન્મ છે માટે કૃષ્ણ એવે નામે વિખ્યાત થશે. અને એ બે નામ નોખા નોખા છે તો પણ એ બે ભેળાં મળીને હરિકૃષ્ણ એવું ત્રીજું નામ પણ થશે. અને આ તમારા પુત્ર જે તે ત્યાગ, જ્ઞાન, તપ, ધર્મ અને યોગ એ પાંચ ગુણે કરીને તો શિવજી જેવા થશે, માટે નીલકંઠ એવે નામે કરીને લોકને વિષે પ્રસિદ્ધ થશે. અને આ જે તમારા પુત્ર તેના હાથને વિષે પદ્મનું ચિહ્ન છે તથા પગને વિષે વજ્ર, ઊર્ધ્વરેખા અને કમળ તેનાં ચિહ્ન છે તે માટે, આ તમારા પુત્ર જે તે લક્ષ્મણ મનુષ્યના નિયંતા થશે. અને આ તમારા પુત્ર જે તે કલ્યાણકારી એવા અનંત ગુણે યુક્ત થશે ને તમારી સમગ્ર કષ્ટ થકી રક્ષા કરશે,’ એમ કહીને વિરામ પામ્યા એવા જે માર્કડેય ઋષિ તેને હરિપ્રસાદજી જે તે ઘણીક દક્ષિણા ને ભારે ભારે નવાં વસ્ત્ર ને આભૂષણ તે આપતા હતા. પછી તે ઋષિ જે તે એક દિવસ ત્યાં રહીને પ્રયાગ તીર્થની યાત્રા કરવા સારુ ચાલી નીસરતા હતા. અને તે પછી તે હરિપ્રસાદજી ને ભક્તિમાતા

જે તે પોતાના પુત્રના ગુણને સાંભળીને બહુ પ્રસન્ન થતાં હતાં. પછી તે શ્રીહરિ જે તે પોતાની બાળલીલાએ કરીને પોતાનાં માતાપિતાને ને સંબંધી જનને બહુ આનંદ ઉપજાવતા થતા બાળચંદ્રની પેઠે વૃદ્ધિને પામતા હતા. અને તે પછી હરિપ્રસાદજી જે તે તે પોતાના પુત્રને પાંચમે મહિને પ્રથમ પૃથ્વી ઉપર બેસારતા હતા. અને છઠ્ઠા મહિનાને વિષે પ્રથમ અન્ન જમવા શીખવતા હતા. અને સાતમે મહિને કાનને વીધાવતા હતા. અને ત્રીજું વર્ષ બેઠું ત્યારે ચૌળ સંસ્કાર જે ‘ગર્ભના કેશ ઉતરાવવા’ તે કરાવતા હતા. અને એજ દિવસે માયાવી એવો જે કાળિદત્ત નામે અસુર તે ભગવાનને મારવાને આવ્યો તેને ભગવાને દૃષ્ટિમાત્રે કરીને મોહ પમાડ્યો, તે વૃક્ષને વિષે અથડાઈ અથડાઈને મરી જતો હતો.

અને તે પછી હરિપ્રસાદજી જે તે અસુરના ઉપદ્રવ થકી છપૈયા ગામનો ત્યાગ કરીને પોતાના કુટુંબે સહિત થકા અયોધ્યાપુરીમાં નિવાસ કરીને રહેતા હતા. અને પછી હરિપ્રસાદજી જે તે પોતાના પુત્રને પાંચમા વર્ષને વિષે પ્રથમ અક્ષર ભણવા શીખવતા હતા. અને આઠમા વર્ષને વિષે ભારે ભારે સામગ્રીઓને ભેળી કરીને પોતાના પુત્રને યજ્ઞોપવિત દેતા હતા. અને તે શ્રીહરિ જે તે પોતાના પિતા થકી યજ્ઞોપવીતને પામીને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીના ધર્મને વિષે રહ્યા થકા વેદાધ્યયનને કરતા હતા. અને પોતાના પિતા પાસે વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણ, ઈતિહાસ, ધર્મશાસ્ત્ર એ સર્વ ગ્રંથનું પોતે અધ્યયન કરીને તથા શ્રવણ કરીને તે સર્વનું જે રહસ્ય તેને યથાર્થ જાણતા હતા અને સર્વમાંથી પોતે ચાર સાર કાઢતા હતા. તેમાં શ્રીમદ્ ભાગવતપુરાણ થકી તો ‘પંચમસ્કંધ’ ને ‘દશમસ્કંધ’ એ સાર કાઢ્યો તથા સ્કંધપુરાણથકી ‘વાસુદેવમાહાત્મ્ય’ એ સાર કાઢ્યો તથા ઈતિહાસ જે મહાભારત થકી ‘ભગવદ્ગીતા’, ‘વિદુરનીતિ’, ને ‘વિષ્ણુસહસ્ત્રનામ’ એ સાર કાઢ્યો. તથા સર્વે ધર્મશાસ્ત્ર થકી ‘યાજ્ઞવલ્કયસ્મૃતિ’ એ સાર કાઢ્યો. એવી રીતે એ ચાર સાર કાઢીને તેનો ગુટકો લખાવીને, પોતાની પાસે નિત્યે રાખતા હતા. પછી તે શ્રીહરિ જે તે જન્મ થકી અગિયાર વર્ષના થયા ત્યારે પોતાની માતા જે ભક્તિ તેને ધર્મ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય સહિત એવી જે ભક્તિ તેનો ઉપદેશ કરીને દિવ્યગતિને

આપતા હવા, ને દુર્વાસાના શાપથકી મુકાવતા હવા. અને પછી કેટલાક માસ ગયા કેડે તે શ્રીહરિ જે તે પોતાના પિતા જે હરિપ્રસાદજી તેને પોતાના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન આપીને દિવ્યગતિને પમાડતા હવા ને દુર્વાસાના શાપથકી મુકાવતા હવા.

અને એવી રીતે ભક્તિ ધર્મ જે તે દિવ્યગતિને પામીને, પછી દિવ્યદેહે કરીને નિરંતર, તે શ્રીહરિને પાસે રહેતાં હવાં; તે વાર પછી તે શ્રીહરિ જે તે પોતાના જે સંબંધી તેને પૂછ્યા વિના જ નિત્ય સ્નાનને મિષે કરીને તીવ્ર વૈરાગ્યના વેગ થકી પોતાના ઘરનો ત્યાગ કરીને પોતે એકલા જ ઉત્તર દિશાને વિષે તપ કરવા સારુ ચાલી નીસરતા હવા. તે પોતે કેવા છે તો બહિર્વાસે સહિત જે કૌપીન તેને ધારી રહ્યા છે. ને મૃગયર્મ ધાર્યું છે ને પલાશનો દંડ ધાર્યો છે. ને શ્વેત એવું જે યજ્ઞોપવીત તે ધાર્યું છે, ને કંઠને વિષે તુલસીની બેવડી માળા ધારી છે. ને ચાંદલે સહિત જે ઊર્ધ્વપુંડ્ર તિલકનું ચિહ્ન તે ધાર્યું છે. ને મસ્તક ઉપર જટાને ધારી રહ્યા છે. ને કેડને વિષે મુંજની મેખલા ધારી છે. ને હાથને વિષે જપમાળા, કમંડળુ, ભિક્ષાપાત્ર ને જળગરણું એટલાં વાનાંને ધારી રહ્યા છે. ને શાલગ્રામ ને બાળમુકુંદનો જે બટવો તેને ગળાને વિષે ધારી રહ્યા છે. ને ચાર સારનો જે ગુટકો તેને ખભાને વિષે ધારી રહ્યા છે. એવા વેષને ધરતાથકા શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી જે તે સરયૂ નદીને તરીને ઉત્તર દિશામાં જતા હવા. તે ચાલતે ચાલતે કેટલેક દિવસે કરીને હિમાલય પર્વતની તળેટીમાં જે એક મહા મોટું વન આવ્યું તેને પામતા હવા. પછી ત્યાંથી ચાલ્યા તે કેટલેક દિવસે કરીને હિમાલય પર્વતને પામ્યા. ને તે પર્વતને વિષે ચાલતાથકા કેટલેક દિવસે કરીને મુક્તનાથ પ્રત્યે આવીને ઉગ્ર તપ કર્યું. ને તે તપે કરીને સૂર્યનારાયણને પ્રસન્ન કરતા હવા. અને ત્યાં કેટલાક માસ રહીને પછી ત્યાંથી દક્ષિણ દિશામાં ચાલ્યા. તે હિમાલય પર્વતની તળેટીમાં એક મહાધોર વન આવ્યું, તેને વિષે બાર માસ સુધી વિચારતા હવા, પછી શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી જે તે તે વનને વિષે વડના વૃક્ષ તળે બેઠા ને તપને કરતા એવા જે ગોપાળયોગી તેને દેખતા હવા. ને તે યોગી પાસે રહીને અષ્ટાંગયોગને શીખતાથકા એક વર્ષ સુધી રહ્યા. ને તે યોગીને પોતાના

સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપીને સિદ્ધગતિને પમાડતા હવા. અને પછી ત્યાંથી ઉત્તરમુખે ચાલ્યા એવા જે શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી તે જે તે આદિવારાહ નામે જે તીર્થ તેને પામ્યા. અને ત્યાંથી ચાલ્યા તે બંગાળ દેશને વિષે સીરપુર નામે જે શહેર તેને પામતા હવા. અને તે શહેરનો રાજા સિદ્ધવલ્લભ નામે મહાધાર્મિક હતો. તેણે પ્રાર્થનાને કર્યા એવા જે શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી તે જે તે ચોમાસાના ચાર મહિના સુધી ત્યાં રહેતા હવા. અને તે શહેરને વિષે કાળી ને ભેરવ તેના ઉપાસક ને સિદ્ધપણાનું છે અભિમાન જેમને એવા જે અસુર તેમના મદને હરતા હવા. અને પોતાનો સેવક જે ગોપાળદાસ નામે સાધુ તેની અસુરના અભિચાર થકી પોતાને સામર્થ્ય કરીને રક્ષા કરતા હવા. અને વળી તે શહેરને વિષે વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણનો ભણેલો એવો તૈલંગ દેશનો કોઈક બ્રાહ્મણ હતો, તેણે તે રાજા થકી હસ્તિ આદિકનું મહાદાન લીધું, તેણે કરીને તે બ્રાહ્મણ ગૌરવર્ણ હતો પણ શ્યામવર્ણ થઈ ગયો. પછી તે બ્રાહ્મણ પોતાના પાપની શાંતિને અર્થે શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારીને શરણે આવ્યો. તેને પોતાના સામર્થ્ય કરીને તે પાપ થકી મુકાવ્યો ત્યારે, કાળો મટીને પ્રથમના જેવો ગૌરવર્ણ થતો હવો. પછી ત્યાંથી ચાલ્યા એવા જે શ્રીહરિ તે જે તે કામાક્ષીદેવીને સમીપે કોઈક ગામ હતું, તેને પામ્યા. ને તે ગામમાં મહાકાળીનો ઉપાસક એક બ્રાહ્મણ હતો, તે પોતાના ગામમાં જે કોઈ સાધુ તથા બ્રાહ્મણ તીર્થવાસી આવે તેને અભિચારે કરીને જીતીને, પોતાના શિષ્ય કરે એવો અભિમાની હતો. તે બ્રાહ્મણ આવીને શ્રીહરિની ઉપર પોતાનું જંત્ર મંત્ર અભિચાર સંબંધી જે ઘણુંક સામર્થ્ય તેને કરતો હવો પણ તેણે કરીને પોતે કાંઈ પરાભવ પામ્યા નહિ. ને પોતાને સામર્થ્ય કરીને તે બ્રાહ્મણનો સમગ્ર મદ ઉતારીને પોતાનો આશ્રિત કરતા હવા. પછી શ્રીહરિ જે તે ત્યાંથી ચાલ્યા થકા નવલખા પર્વતને પામ્યા. જે નવલખા પર્વતને વિષે નવ લાખ સિદ્ધનાં સ્થાનક છે ને નવ લાખ ઠેકાણે અગ્નિની જ્વાળા નીસરે છે તથા પાણીના કુંડ છે. તે પર્વતને વિષે રહ્યા જે સિદ્ધ તેમને પોતાનું દર્શન આપીને તે પર્વતથી ઊતર્યા, તે બાળવાકુંડ નામે જે તીર્થ તેને પામતા હવા. અને ત્યાંથી ચાલ્યા જે શ્રીહરિ તે ગંગાસાગરના સંગમને પામીને ને ત્યાં સ્નાન કરીને

પછી તે સમુદ્રની ખાડીને વહાણમાં બેસીને ઊતર્યાં ને કપિલાશ્રમને પામતા હવા. ને ત્યાં નિત્યે કપિલજીનાં દર્શન કરતા થકા એક માસ સુધી રહ્યા. અને પછી ત્યાંથી ચાલ્યા તે જગન્નાથપુરી પ્રત્યે ગયા ને ત્યાં કેટલાક માસ નિવાસ કરીને પૃથ્વીના ભારરૂપ એવા જે ઘણાક અસુર તેમને પરસ્પર વેર કરાવીને યુદ્ધે કરીને નાશ કરાવી નાખતા હવા. પછી શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી જે તે ત્યાંથી દક્ષિણ દિશા પ્રત્યે ચાલ્યા. તે આદિકૂર્મ નામે જે તીર્થક્ષેત્ર તેને પામ્યા. ને પછી ત્યાંથી મહાવનને વિષે ચાલતા થકા માનસપુરને પામ્યા. અને તે પુરનો સત્રધર્મા નામે રાજા હતો તે પોતાનો આશ્રિત થયો ને તે રાજા દ્વારે અસુરનો પરાભવ કરાવતા હવા. અને ત્યાંથી ચાલ્યા એવા જે શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી તે વેંકટાદ્રિને પામ્યા. ને ત્યાંથી શિવકાંચી ને વિષ્ણુકાંચીને પામ્યા. ને ત્યાંથી શ્રીરંગક્ષેત્રમાં જઈને બે માસ સુધી રહેતા હવા. ને ત્યાં વૈષ્ણવ સંગાથે સંવાદ કરતા થકા તેમને વિશે રહ્યો જે દુરાચાર તેનો પોતાને પ્રતાપે કરીને ત્યાગ કરાવતા હવા. પછી ત્યાંથી ચાલ્યા એવા જે શ્રીહરિ તે સેતુબંધ નામે જે તીર્થ તેને પામીને ને સમુદ્રને વિષે સ્નાન કરીને નિત્યે રામેશ્વર મહાદેવનાં દર્શન કરતા થકા બે માસ સુધી ત્યાં રહેતા હવા. અને પછી ત્યાંથી ચાલ્યા તે સુંદરરાજ નામે જે વિષ્ણુ તેનાં દર્શન કરીને, ત્યાંથી ચાલતા થકા માર્ગને વિષે એક ઘોર વન આવ્યુ તેમાં પાંચ દિવસ સુધી ચાલ્યા, પણ કાંઈ અન્નજળને ન પામ્યા. પછી છટ્ટે દિવસે મધ્યાહ્ન સમયે વનમાં એક કૂપ આવ્યો તેમાંથી કમંડળુએ કરીને જળને કાઢીને સ્નાન કર્યું ને પછી વડના વૃક્ષ તળે બેસીને પોતાનો નિત્યવિધિ કરતા થકા શાલગ્રામની સેવા કરવા લાગ્યા. ત્યારે તે શાલગ્રામને પાત્રમાં મૂકીને કમંડળુની ધારે કરીને સ્નાન કરાવવા માંડ્યું. તે જેટલું પાણી રેડ્યુ, તેટલું શાલગ્રામ પી ગયા. તે એમ કરતાં કરતાં પાંચ સાત કમંડળુ રેડ્યાં તેને પી ગયા પછી જળ પીને તૃપ્ત થયા જાણીને તે શાલગ્રામને ચંદનાદિકે કરીને પૂજતા હવા. અને એમ વિચાર કરવા લાગ્યા જે ‘શાલગ્રામને આટલી તરસ લાગી ત્યારે ભૂખ પણ હશે ખરી. પણ આપણી પાસે કાંઈ નેવેદ્ય ધર્યાંનું નથી માટે વિષ્ણુને શું જમાડીએ ?’ એમ વિચાર કરે છે, તેટલામાં શિવજી ને પાર્વતી તે પોઠિયા ઉપર બેસીને કાપડીને વેષે ત્યાં

આવીને પ્રથમથી જ ઊભાં હતાં. તે શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારીને એવી રીતે શાલગ્રામની પૂજા કરતા જોઈને તેને સાથવો ને મીઠું આપતાં હવાં. પછી તે સાથવાને જળમાં યોળીને ને વિષ્ણુને નેવેદ્ય ધરીને પોતે જમતા હવા. અને પછી ત્યાંથી ચાલ્યા એવા જે શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી તે જે તે ભૂતપુરીને પામ્યા. ને ત્યાં રહી જે રામાનુજાયાર્યની પ્રતિમા તેનું દર્શન તથા પૂજન કરીને, ત્યાંથી કુમારિકા ક્ષેત્ર પ્રત્યે આવ્યા. ને ત્યાંથી પદ્મનાભ ગયા, ને ત્યાંથી જનાર્દન ગયા. ને ત્યાંથી આદિકેશવ નામે જે વિષ્ણુ તેનાં દર્શન કરીને, ત્યાંથી મલયાચલ નામે જે કુલગિરિ તેને પામતા હવા. અને ત્યાં સાક્ષિગોપાલ નામે જે વિષ્ણુ તેનાં દર્શન કરતા થકા પાંચ દિવસ રહેતા હવા. અને ત્યાંથી ચાલ્યા એવા જે શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી તે પંઢરપુર ગયા ને ત્યાં વિઠ્ઠલનાથ નામે જે વિષ્ણુ તેનાં દર્શન કરતા થકા બે માસ સુધી રહેતા હવા. પછી વિઠ્ઠલનાથને ભેટીને ત્યાંથી ચાલ્યા તે દંડકારણ્યને પામ્યા. ને તે દંડકારણ્યની પ્રદક્ષિણા કરીને નાસિકપુર પ્રત્યે આવ્યા. તે ત્યાં ત્ર્યંબકેશ્વર મહાદેવના દર્શન કરીને તાપી નદી પ્રત્યે આવ્યા. ને ત્યાંથી ચાલ્યા તે નર્મદા નદીને ઊતરીને મહી નદીને પામ્યા. ને મહીને ઊતરીને તથા સાબરમતી નદીને ઊતરીને ને ભાલ દેશને ઉલ્લંઘીને ભીમનાથ આવતા હવા. અને ત્યાંથી ચાલ્યા એવા જે શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી તે જે તે ગોપનાથ નામે શિવજીનાં દર્શન કરીને, પંચતીર્થો કરતાં કરતાં, માંગરોલ બંદરમાં આવતા હવા. એવી રીતે તીર્થયાત્રાને કરતા એવા જે શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાન તે જે તે જે જે તીર્થમાં પોતે ગયા તે તે તીર્થને વિષે રહ્યો જે અધર્મ તેનો ઉચ્છેદ કરતા હવા ને એકાંતિક ધર્મનું સ્થાપન કરતા હવા. અને તે તે તીર્થમાં રહેનારા જે જન તેમને પોતાના દર્શન આપીને તથા તેમનું અન્નજળાદિક ગ્રહણ કરીને, તેમને સંસારના બંધન થકી છોડાવતા હવા.

અને પછી ત્યાંથી ચાલ્યા જે શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી તે જે તે સંવત્ ૧૮૫૬ અઢારસો ને છપ્પનના શ્રાવણ વદી ૬ છઠયને દિવસે, લોજપુરમાં આવતા હવા. અને તે લોજપુરમાં ઉદ્ભવના અવતાર એવા જે શ્રીરામાનંદ

સ્વામી તેના શિષ્ય જે મુક્તાનંદ સ્વામી આદિક સાધુ તેમને દેખતા હવા. અને તેમને સાધુલક્ષણે યુક્ત એવા શ્રીકૃષ્ણભગવાનના ભક્ત જાણીને તે ભેળા પોતે રહેતા હવા. અને કેટલાક માસ ત્યાં રહીને પછી ત્યાંથી તે સાધુ ભેળા ચાલ્યા તે ગિરનાર પર્વતની છાયામાં જે પીપલાશું ગામ તેમાં રહ્યા જે નરસિંહ મહેતા નામે બ્રાહ્મણ તેના ઘરને વિષે વિરાજમાન એવા જે શ્રીરામાનંદ સ્વામી તેનાં દર્શન સંવત્ ૧૮૫૬ અઢારસો ને છપ્પનના જયેષ્ઠ વદિ ૧૨ દ્વારશીને દિવસ કરતા હવા. તે સ્વામી કેવા છે તો ગૌર ને પુષ્ટ છે મૂર્તિ જેની, એવા છે. ને શ્વેત વસ્ત્ર પેર્યાં છે અને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીના વેશને ધરી રહ્યા છે, એવા જે સ્વામી તેને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરીને ને મળીને સ્વામીને પાસે બેસતા હવા. પછી તે સ્વામી જે તે તે શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારીને જોઈને બહુ આનંદ પામતા હવા ને તેમનું જે સર્વ વૃત્તાંત તેને પૂછતા હવા. પછી તે શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી જે તે પોતાનું જન્મસ્થાન, કુળ, માતા-પિતા, ગોત્ર, વેદ, પ્રવર, ગુરુ, ઈષ્ટદેવ એ સર્વને જેમ છે તેમ કહેતા હવા. તથા પોતાનો જે વૈરાગ્ય તથા પોતે જેમ સ્વજનનો ત્યાગ કર્યો તથા પોતે જેમ વનમાં નિવાસ કરીને રહ્યા તથા પોતે જેમ નાના પ્રકારે તપશ્ચર્યા કરી તથા પોતે જેમ અષ્ટાંગયોગ સાધ્યો તથા પોતે જેમ તીર્થયાત્રા કરી તથા તે તીર્થમાં રહેનારા જે પાખંડી ગુરૂ તેનો પોતે જેમ પરાજય કર્યો એ આદિક જે સર્વ પોતાનું વૃત્તાંત, તેને અનુક્રમે કરીને વિસ્તારે સહિત કહેતા હવા. ત્યારે તે વાતોને સાંભળીને, સ્વામી જે તે અતિશય પ્રસન્ન થયા. ને શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી પ્રત્યે બોલ્યા જે ‘હે બ્રહ્મચારી ! તમે તો અમારા છો, કેમ જે તમારા પિતા જે ધર્મ તે પ્રથમ પ્રયાગક્ષેત્રને વિષે અમારા થકી જ ભાગવતી દીક્ષાને પામ્યા હતા, ને અમારી આજ્ઞાએ કરીને મુમુક્ષુ જનને ધર્મ સહિત શ્રીકૃષ્ણભગવાનની ભક્તિનો ઉપદેશ કરતા થકા કોસલ દેશમાં રહ્યા હતા. તે ધર્મના તમે પુત્ર છો ને ગુણે કરીને તો તમારા પિતા થકી પણ અધિક છો.’ એવી રીતનાં જે સ્વામીનાં વચન તેને સાંભળીને શ્રીનીલકંઠ બ્રહ્મચારી જે તે અતિશય પ્રસન્ન થયા થકા, તે સ્વામી પાસે રહેતા હવા. પછી સંવત્ ૧૮૫૭ અઢારસો ને સત્તાવનના કાર્તિક સુદિ ૧૧ એકાદશીને દિવસ તે સ્વામી થકી

ભાગવતી દીક્ષાનું ગ્રહણ કરતા હવા. ત્યારે તે સ્વામીએ ‘સહજાનંદ’ એવું પોતાનું નામ ધર્યું તથા બીજું ‘નારાયણમુનિ’ એવું નામ ધર્યું. પછી પોતે અતિશય પ્રીતિએ કરીને તે સ્વામીને સેવતા હવા. પછી તે સ્વામી જે તે સર્વ સાધુગુણે સંપન્ન ને અતિ સમર્થ એવા જે નારાયણમુનિ તેને જોઈને અને પોતાની જે ધર્મધુર તે નારાયણમુનિને સોંપીને, પોતે સંવત્ ૧૮૫૮ અઢારસો અઠાવનના માગશર સુદિ તેરશને દિવસે દેહત્યાગ કરીને, પાછા બદરિકાશ્રમને વિષે જતા હવા ને દુર્વાસાના શાપ થકી મુકાતા હવા.

પછી શ્રીસહજાનંદ સ્વામી જે તે પોતાના ગુરુની જે દેહક્રિયા તેને યથાવિધિ કરીને, ને ધર્મધુરને ઉપાડી લેતા હવા. અને શ્રીરામાનંદ સ્વામીના આશ્રિત જે સાધુ, બ્રહ્મચારી ને ગૃહસ્થ હતા, તેમની સત્શાસ્ત્રના ઉપદેશ કરીને સંભાવના કરતા હવા. અને તેમને પોતાનો અલૌકિક પ્રતાપ દેખાડીને, પોતાને વિષે તેમના ચિત્તને તાણી લેતા હવા. તે વાર પછી સ્વામી શ્રીસહજાનંદજી મહારાજ જે તે પોતાના શિષ્ય જે ત્યાગી, સાધુ તથા બ્રહ્મચારી તથા કેટલાક ગૃહસ્થ સત્સંગી તેમણે વીંટાણાથકા સોરઠ, હાલાર, કચ્છ, ઝાલાવાડ, કાઠિયાવાડ, ભાલ, ગુજરાત એ આદિક જે સર્વે દેશ તેમને વિષે પોતાના પ્રતાપને વિસ્તારતા થકા ને ધર્મ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યે યુક્ત જે ભક્તિ તેને પ્રવર્તાવતા થકા ને અધર્મનો ઉચ્છેદ કરતા થકા ને અધર્મી એવા જે પાખંડી અસુરાંશ ગુરુ તેમનો પરાભવ કરતા થકા વિચરતા હવા.

અને શ્રીજીમહારાજ જે તે જે દેશને વિષે વિચર્યા તે તે દેશના જે જન તે શ્રીજીમહારાજના અલૌકિક ઐશ્વર્યને જોઈને, ઘણાક આશ્રિત થતા હવા, ને શ્રીજીમહારાજનું પ્રગટ પ્રમાણ ભજન કરતા હવા. પછી શ્રીજીમહારાજ જે તે તેમના ઉત્સાહને અર્થે ને તેમની બુદ્ધિની દૃઢતાને અર્થે પોતાનું જે નાના પ્રકારનું ઐશ્વર્ય તે સમાધિએ કરીને દેખાડતા હવા. તેમાં કેટલાક મનુષ્યને તો ગોલોકને મધ્યે જે અક્ષરધામ તેને વિષે લક્ષ્મી, રાધિકા અને શ્રીદામાદિક પાર્ષદે સહિત શ્રીકૃષ્ણરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. અને કેટલાકને તો વૈકુંઠલોકને વિષે લક્ષ્મી ને નંદ સુનંદાદિક પાર્ષદે સહિત વિષ્ણુરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. અને કેટલાકને તો શ્વેતદ્વીપને

વિષે નિરન્નમુક્તે સહિત મહાપુરૂષરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. અને કેટલાકને તો અવ્યાકૃત ધામને વિષે લક્ષ્મી આદિક શક્તિઓ ને પાર્ષદે સહિત ભૂમાપુરૂષરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. અને કેટલાકને તો બદરિકાશ્રમ વિષે મુનિએ સહિત નરનારાયણરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. અને કેટલાકને તો ક્ષીરસમુદ્રને વિષે લક્ષ્મી ને શેષનાગે સહિત યોગેશ્વરરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. અને કેટલાકને તો સૂર્યના મંડળને વિષે હિરણ્યમયપુરૂષરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. અને કેટલાકને તો અગ્નિમંડળને વિષે યજ્ઞપુરૂષરૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. અને કેટલાકને તો પ્રણવના જે નાદ તેને તત્કાળ સંભળાવતા હવા. અને કેટલાકને તો કોટિ કોટિ સૂર્ય સરખું જે પોતાનું તેજ તેને દેખાડતા હવા. અને કેટલાકને તો જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ થકી પર ને સચ્ચિદાનંદ છે લક્ષણ જેનું, ને દ્રષ્ટા છે નામ જેનું એવું જે બ્રહ્મ, તે રૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. અને કેટલાકને તો બ્રહ્માંડના આધાર ને પુરૂષસૂક્તને વિષે કહ્યા એવા જે વિરાટ પુરૂષ તે રૂપે પોતાનું દર્શન દેતા હવા. અને કેટલાકને તો ભૂગોળ અને ખગોળ-વિષે રહ્યાં જે દેવતાનાં સ્થાનક ને ઐશ્વર્ય તેને દેખાડતા હવા. અને કેટલાકને તો આધારાદિક જે છો ચક્ર તેને વિષે રહ્યા એવા જે ગણેશ આદિ દેવતા તેમને પૃથક્ પૃથક્ દેખાડતા હવા. અને ક્યારેક તો સોએ સો ગાઉને છોટે રહ્યા એવા જે પોતાના ભક્ત તેમને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પોતાનું દર્શન દેતા હવા. અને ક્યારેક તો છોટે રહ્યા એવા જે પોતાના ભક્ત તેમણે પોતાના ઘરને વિષે શ્રીજીમહારાજની પ્રતિમાને આગળ ધર્યું જે નૈવેદ્ય તેને પોતે પોતાના ભક્તને વિસ્મય પમાડતા થકા જમતા હવા. અને ક્યારેક તો દેહને ત્યાગ કરતા એવા જે પોતાના ભક્ત તેમને પોતાના ધામ પ્રત્યે લઈ જવાને ઈચ્છતા થકા, ત્યાં પોતે આવીને તે ભક્તના ગામને વિષે રહ્યા એવા જે બીજા ભક્ત અથવા અભક્ત તેમને પણ પોતાનું સાક્ષાત્ દર્શન દેતા હવા. એવી રીતે મુમુક્ષુ અથવા મુમુક્ષુ નહિ એવા જે જન તેમને પોતાનાં અલૌકિક ઐશ્વર્યને દેખાડતા એવા જે શ્રી સહજાનંદજી મહારાજ, તેને જોઈને અતિશય વિસ્મયને પામ્યા એવા જે હજારો મનુષ્ય તે પોતપોતાના મતનો ને ગુરૂનો ત્યાગ કરીને, ને શ્રીજીમહારાજનો અનન્ય આશ્રય કરીને

પ્રગટ પ્રમાણ ભજન કરતા હવા. પછી ઘણાક જે મતવાદી તે શ્રીજીમહારાજ સંઘાથે વિવાદ કરવા આવ્યા પણ વાદે કરીને શ્રીજીમહારાજને જીતવાને કાજે કોઈ સમર્થ ન થયા. પછી તે સર્વે મતવાદી જે તે શ્રીજીમહારાજના અલૌકિક ઐશ્વર્ય પ્રતાપને દેખીને ને નમસ્કાર કરીને બોલ્યા જે ‘હે મહારાજ ! તમે તો પરમેશ્વર છો, માટે અમારા જે જે ઈષ્ટદેવ છે તેનાં દર્શન અમને કૃપા કરીને કરાવો.’ એવી રીતે જે તેમનું પ્રાર્થનાવચન તેને સાંભળીને તે સર્વેને બેસારીને ને પોતાને પ્રતાપે કરીને તેમને તત્કાળ સમાધિ કરાવતા હવા. પછી તે સર્વે જે તે શ્રીજીમહારાજને દર્શન માત્રે કરીને ખેંચાઈ ગયાં છે નાડી પ્રાણ જેમનાં એવા થકા, પોતપોતાના હૃદયને વિષે પોતપોતાના ઈષ્ટદેવરૂપે શ્રીજીમહારાજને દેખતા હવા. તેમાં જે વલ્લભકુળને આશ્રિત એવા વૈષ્ણવ હતા તથા નિંબાર્ક સંપ્રદાયના હતા તથા માધ્વી સંપ્રદાયના હતા એ ત્રણ તો ગોપીના ગણે વિંટાણા ને વૃંદાવનને વિષે રહ્યા ને બાળલીલાએ કરીને મનોહરમૂર્તિ એવા જે શ્રીકૃષ્ણભગવાન તે રૂપે દેખતા હવા. અને જે રામાનુજ સંપ્રદાયના હતા તે તો નંદ, સુનંદ, વિશ્વકુસેન ને ગરૂડાદિક પાર્ષદે સહિત લક્ષ્મીનારાયણરૂપે દેખતા હવા. અને જે રામાનંદી હતા તે તો સીતા, લક્ષ્મણ ને હનુમાને યુક્ત થકા દિવ્ય સિંહાસન ઉપર બેઠા એવા જે શ્રીરામચંદ્રજી તે રૂપે દેખતા હવા. અને જે શંકરાચાર્યના મતવાળા હતા તે તો બ્રહ્મજ્યોતિરૂપે દેખતા હવા. અને જે શૈવી હતા તે તો પાર્વતીને પ્રમથગણે સહિત જે શિવજી તે રૂપે દેખતા હવા. અને જે સૂર્યના ઉપાસક હતા તે તો સૂર્યના મંડળને વિષે રહ્યા જે હિરણ્યમય પુરુષ તે રૂપે દેખતા હવા. અને જે ગણપતિના ઉપાસક હતા તે તો મહાગણપતિરૂપે દેખતા હવા. અને જે દેવીના ઉપાસક હતા તે તો દેવીરૂપે દેખતા હવા. અને જેનું હતા તે તો તીર્થંકરરૂપે દેખતા હવા. અને જે યવન હતા તે તો પેગંબરરૂપે દેખતા હવા. એવી રીતે સમાધિએ કરીને પોતપોતાના ઈષ્ટદેવરૂપે શ્રીજીમહારાજને જોઈને ને સર્વના કારણ જાણીને, ને પોતપોતાના મતનો ત્યાગ કરીને, શ્રીજીમહારાજનો દંઢ આશ્રય કરતા હવા ને પ્રકટ પ્રમાણ ભજન કરતા હવા એવી રીતે શ્રીસહજાનંદજી મહારાજ જે તે પોતાને પ્રતાપે કરીને

જીવનું જે મૂળ અજ્ઞાન, તેનો નાશ કરતા થકા પૃથ્વીને વિષે નાશ પામ્યો એવો જે એકાંતિક ધર્મ તેનું રૂડા પ્રકારે સ્થાપન કરતા હવા. અને વળી ધનાઢય એવા જે પોતાના ભક્ત ગૃહસ્થ સત્સંગી તે પાસે ઘણાંક અન્નસત્ર કરાવતા હવા, તથા હિંસાએ રહિત એવા જે વિષ્ણુયાગ, મહારૂદ્ર ને અતિરૂદ્રાદિક યજ્ઞ તેને કરાવતા હવા. અને તે યજ્ઞને વિષે હજારો બ્રાહ્મણને મિષ્ટ અન્ને કરીને તૃપ્ત કરાવતા હવા અને તે બ્રાહ્મણને બહુ પ્રકારનાં દાન દેવાડતા હવા અને સાધુ, બ્રાહ્મણ ને દેવતા તેમનું જે પૂજન તથા ભોજને કરીને તૃપ્તિ તેને વારંવાર કરાવતા હવા. તથા અધર્મ ને પાખંડ તેનો વારંવાર ઉચ્છેદ કરતા હવા. અને શ્રીજીમહારાજ પોતે જ્યાં જ્યાં વિચર્યા ત્યાં ત્યાં રહ્યા જે પોતાના ભક્તજન તેમની આગળ વર્ણાશ્રમનો ધર્મ તથા આત્મજ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય તથા પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન તથા પોતાના માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિ એમના જે બહુ પ્રકારના ભેદ તેમને વિસ્તારે કરીને યથાર્થપણે કહેતા હવા. એવી રીતે નિત્ય પ્રત્યે પોતાના ભક્તજનને આનંદ પમાડતા એવા જે શ્રીજીમહારાજ તે જે તે શ્રીગઢડા નગરને વિષે પોતાના ભક્ત એવા જે અભય નામે રાજા ને તેની પુત્રીઓ ને તેનો પુત્ર એ સર્વેની ભક્તિને વશ થઈને એમને ઘેર પોતે નિવાસ કરી રહેતા હવા. અને ત્યાં રહ્યાથકા જન્માષ્ટમી, રામનવમી, પ્રબોધિની એકાદશી, હુતાશની અને અન્નકૂટ એ આદિક જે ઉત્સવના દિવસ તેને વિષે ભારે ભારે સામગ્રીઓ મંગાવીને, મોટા ઉત્સવ કરાવતા હવા. અને તે ઉત્સવને વિષે પરમહંસ તથા બ્રહ્મચારી તથા દેશવિદેશના જે હરિભક્ત સત્સંગી, તે શ્રીજીમહારાજનાં દર્શન કરવાને અર્થે વારંવાર આવતા હવા. અને નાના પ્રકારનાં વસ્ત્ર, આભૂષણ, ચંદન, પુષ્પ એ આદિક જે પૂજાની સામગ્રીઓ તેણે કરીને શ્રીજીમહારાજને પૂજતા હવા. અને તે ઉત્સવને વિષે શ્રીજીમહારાજ જે તે નાના પ્રકારની ભોજન સામગ્રીઓ કરાવીને હજારો સાધુને તથા બ્રાહ્મણને ઘણાક પ્રકારે વારંવાર તૃપ્ત કરતા હવા.

એવા જે શ્રીસહજાનંદ સ્વામી મહારાજ તેની મૂર્તિના જે ચિહ્ન તે પ્રથમ લખીએ છીએ—શ્રીજી મહારાજના બે ચરણારવિંદના તળામાં ઊર્ધ્વરેખા

છે. તે કેવી છે તો અંગૂઠાની પાસેની જે આંગળીઓ તેની બેયકોરા નીકળી છે ને પાનીને બેયકોરા નીકળી છે. અને જમણા પગના અંગૂઠાના થડમાં ઊર્ધ્વરેખાને મળતું જ યવનું ચિહ્ન છે. અને તે જમણા પગના તળામાં ઊર્ધ્વરેખાની બેયકોરે કમળ, અંકુશ, ધ્વજ, અષ્ટકોણ, વજ, સ્વસ્તિક, જંબૂફળ એમના ચિહ્ન છે. અને જમણા પગના અંગૂઠાના નખમાં એક ઊભી રાતી રેખાનું ચિહ્ન છે. ને એ જ અંગૂઠાને બાહરલે પડખે એક તિલ છે. અને એ અંગૂઠાની પાસેની જે આંગળી તેનું જે અંગૂઠાની કોરનું પડખું તેમાં એક તિલ છે. અને જમણા પગની છેલી આંગળીના બાહરના પડખામાં નખની પાસે એક તિલ છે. અને ડાબા પગની ઊર્ધ્વરેખાની ડાબી કોરે શ્યામ એવાં બે ચિહ્ન પાસે પાસે છે. અને વળી એ ઊર્ધ્વરેખાને મળતું જ ફણાના થડમાં એક વ્યોમનું ચિહ્ન છે. અને ડાબા પગના તળામાં ઊર્ધ્વરેખાને બેકોરે ધનુષ, કળશ, મત્સ્ય, ત્રિકોણ, ગોપદ, અર્ધચંદ્ર એમના ચિહ્ન છે. અને બે પગનાં તળાં રક્ત છે. ને બે પગના અંગૂઠા ને આંગળીઓના જે નખ તે રક્ત છે ને ઊપડતા છે ને તેજસ્વી છે. અને બે પગના અંગૂઠા ને આંગળીઓની ઉપર ઝીણાં ઝીણાં ને કોમળ એવા રોમનાં ચિહ્ન છે અને બે પગના અંગૂઠા ને તેની પાસેની બે આંગળીઓ તે ઉપર ચાખડીના ઘસારાનાં ચિહ્ન છે અને બે પગની જે બાહરની ઘૂંટીઓ ને તેથી હેઠે આસનના ઘસારાનાં ચિહ્ન છે. અને જમણા પગની ઘૂંટીથી પાંચ તસુ ઊંચો નળીને ઉપર એક નાનો તિલ છે. અને એ પગના સાથળને બહારલી કોરે એક મોટું ચિહ્ન છે. અને ડાબા પગની ઘૂંટીથી પાંચ તસુ ઊંચો નળીને ઉપર એક મોટો તિલ છે ને તેથી ઉપર પાસે જ એક નાનો તિલ છે. અને એ પગના ઠીંચણને બાહરલે પડખે એક ચિહ્ન છે. અને કટિભાગને વિષે બે કોરે ધોતિયું પહેર્યાના ઘસારાનાં શ્યામ ચિહ્ન છે. અને સદા શીતળ એવું જે ઉદર તે ઉપર ત્રિવળી પડે છે અને ઊંડી ને ગોળ એવી જે નાભિ તેની બે કોરે તિલ છે. તેમાં જમણી કોરે તો નાભિના કાંઠા ઉપર છે ને ડાબી કોરે તો નાભિથી જરાક છેટે છે. અને જમણી કુખમાં એક મોટો તિલ છે ને તેની પાસે બીજો નાનો તિલ છે. અને નાભિથી ઉપર બે તસુને છેટે ત્રણ તિલ

છે તેમાં બે નળીની ઉપર એક એક છે ને એક વચ્ચે છે. અને તે વચલા તિલથી બે તસુ ઉપર એક તિલ છે અને ડાબે પડખે કૂખથી ઊંચે ને બગલથી હેઠે મોટા ચાર તિલની એક ઊભી હાર છે. અને તેની પાસે બહારની કોરે એક બીજી નાના ચાર તિલની ઊભી હાર છે. અને હૃદયને વિષે રોમનું શ્રીવત્સ ચિહ્ન છે. અને છાતીની વચ્ચે અર્ધચંદ્રને આકારે પાંચ તસુ પહોળું ને જરાક રાતું એવું એક મોટું ચિહ્ન છે, તે જમણી કોરે કાંઈક વિશેષ ચઢતું છે. અને એ ચિહ્નને વચ્ચે જરાક ડાબી કોરે એક મોટો તિલ છે અને એ તિલથી ડાબી કોરે બે આંગળને છેટે એક તિલ છે ને તેથી ડાબી કોરે બે તસુને છેટે ડાબા સ્તનથી ઉપર એક તિલ છે. અને બે સ્તનથી ઉપર બે છાપના ચિહ્ન છે. અને જમણી ભુજાની પાસે માંહેલી કોરે ઊભી ઓળ્યે ચાર તિલ છે અને ડાબી ભુજામાં મૂળથી ત્રણ તસુ હેઠું એક છાપનું ચિહ્ન છે. ને તે છાપના ચિહ્નને પડખે બાહેરલી કોરે નાના ચાર તિલ છે. અને જમણી કૂણીથી હેઠા ને કાંડાથી ઊંચા બે તિલ છે. અને જમણા હાથની ટચલી આંગળીના મૂળથી ઉપર અર્ધા આંગળને છેટે એક નાનો તિલ છે. અને ડાબી ભુજાના મૂળથી ત્રણ તસુ હેઠું એક છાપનું ચિહ્ન છે. અને ડાબી કૂણીથી બે તસુ હેઠો હાથને ઉપલે ભાગે એક તિલ છે. અને ડાબા હાથના અંગૂઠા પાસેની જે આંગળી તથા વચલી આંગળી એ બેની વચ્ચે એક તિલ છે. અને એ અંગૂઠા પાસેની આંગળીના નખની પાસે માંહેલી કોરે એક નાનો તિલ છે. અને ડાબા હાથના પોંચા ઉપર એક તિલ છે. અને બે હાથના જે નખ તે રક્ત છે ને ઊપડતા છે ને તેજસ્વી છે. ને તે નખના જે અગ્રભાગ તે અતિ તીક્ષ્ણ છે. અને બે હાથનાં જે તળાં તે રક્ત છે, ને તળામાં જે રેખાઓ તે થોડી થોડી શ્યામ જણાય છે. અને બે હથેળીના મૂળથી ઉપર આઠ તસુ ઊંચા બે છાપનાં ચિહ્ન છે. અને બે કૂણી શ્યામ છે. અને કંઠના ખાડાની વચ્ચે એક તિલ છે ને એ તિલથી જરાક છેટે એક નાનો તિલ છે અને દાઢીથી હેઠો એક તિલ છે અને ડાબા ખભાથી બે આંગળ હેઠો વાંસામાં એક રોમે સહિત એક મોટો તિલ છે. ને એ તિલથી હેઠો એક તિલ છે ને તેથી હેઠો બીજો તિલ છે અને કરોડની ડાબી કોરા ડોકથી બે તસુ હેઠો

એક તિલ છે. અને જમણી ખરપડી ઉપર એક નાનો તિલ છે. અને કરોડથી જમણી કોરે વાંસાની મધ્યે ચાર તિલ છે. અને નાસિકાની પાસે જમણી કોરે એક મોટો તિલ છે અને એ તિલથી ઊંચો ને આંખના ખૂણાથી હેઠો પાસે જ એક નાનો તિલ છે, અને બે નેત્રની જે હેઠલી ને ઉપલી પાંપણ્યો તેથી ઉપર ને હેઠે ઝીણી ઝીણી કરચલીઓ પડે છે. અને નાસિકાને ઉપર શીળીનાં ચાઠાંના ઝીણાં ઝીણાં ચિહ્ન છે. અને મુખમાં જમણી કોરે હેઠલી જે પ્રથમની ડાઘ્ય તેમાં શ્યામ ચિહ્ન છે. અને જિહ્વા તે કમળના પત્ર સરખી રક્ત છે. અને ડાબા કાનને માંહેલી કોરે શ્યામ બિંદુનું ચિહ્ન છે. અને વિશાળ ને ઊપડતું એવું જે લલાટ તેને વિષે તિલકને આકારે ઊભી બે રેખા છે. અને વળી લલાટને વિષે જમણી કોરે કેશથી હેઠું એક ચિહ્ન છે. અને જમણા કાનની બુટી ઉપર એક નાનો તિલ છે. અને તાળવાની ઉપર એક મોટો તિલ છે. અને શિખાથી આગળ સમીપે એક તિલ છે અને શિખાથી પછવાડે જમણી કોરે ત્રણ તિલ છે. અને એ વિના બીજા પણ ઝીણા ઝીણા તિલ તે શરીરમાં કેટલાક છે. અને શ્રીજીમહારાજની જે મૂર્તિ તે અતિશય રૂપ ને સુંદરતા ને મધુરતા તેણે યુક્ત છે. અને તે મૂર્તિ પુષ્ટ છે ને અતિશય શોભાયમાન છે. અને તે મૂર્તિનાં દર્શનને કરનારા જે ભક્તજન તેમના મનને ને નેત્રને હરીલે એવી તે મૂર્તિ છે. અને તે મૂર્તિ ઘનશ્યામ છે ને શાંત સ્વભાવે યુક્ત છે. અને દુર્ગપત્તનને વિષે શ્રીગોપીનાથજીની મૂર્તિ જેટલી ઊંચી છે તેટલી જ શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ ઊંચી છે અને શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિનાં જે કર, ચરણ આદિક સર્વે અંગ તે સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં જેવાં કહ્યાં છે તેવાં છે. આવી રીતે શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિનાં જે ચિહ્ન તે પોતાની સ્મૃતિને અનુસારે લખ્યાં છે.

હવે શ્રીજીમહારાજની જે સ્વાભાવિક ચેષ્ટા તે લખીએ છીએ: શ્રીજીમહારાજનો નિત્ય પ્રત્યે પાછલી ચાર ઘડી અથવા ત્રણ ઘડી રાત્રી રહે ત્યારે ઊઠીને દાતણ કરવાનો સ્વભાવ છે. અને તે પછી સ્નાન કરીને ને ધોયેલું જે કોરું સૂક્ષ્મ વસ્ત્ર તેણે કરીને શરીરને લુઈને પછી ઊભા

થઈને પહેરવાના વસ્ત્રને બે સાથળ વચ્ચે ભેળું કરીને તેને બે હાથે કરીને નિચોવીને પછી સાથળને ને પગને લુઈને પછી ધોયેલું સૂક્ષ્મ ઘાટું જે શ્વેત વસ્ત્ર તેને સારી પેઠે તાણીને પહેરે છે. અને શ્વેત વસ્ત્ર પહેરવાની છે રુચિ જેને એવા જે શ્રીજીમહારાજ તે તે પછી બીજું ધોયેલું સૂક્ષ્મ શ્વેત વસ્ત્ર ઓઢીને ને ચાખડી ઉપર ચઢીને પોતાનો નિત્યવિધિ કરીને જમવા પધારે છે. અને પવિત્ર એવું જે જમવા બેસવાનું સ્થાનક ત્યાં જઈને આસન પર બેસે છે. અને જમવા બેસે ત્યારે ઓઢવાના વસ્ત્રને કાનને પછવાડે રાખીને ને કાનને ઉઘાડા રાખીને જમવા બેસે છે. અને જમવા બેસે ત્યારે ઉગમણું અથવા ઉત્તરાદું મુખ રાખીને ને ડાબા પગની પલાંઠી વાળીને ને જમણો પગ ઊભો રાખીને ને તે ઉપર જમણા હાથની કૂંચી રાખીને જમે છે. અને જમતાં જમતાં વારંવાર પાણી પીવાનો સ્વભાવ છે. અને જમતાં જમતાં પોતાને જે જમ્યાની જણસ સારી સ્વાદુ જણાય તે બીજા કોઈક શ્રેષ્ઠ હરિભક્ત પોતાને મનગમતા હોય તેને અપાવે છે. અને જમતા થકા ઓડકાર ખાઈને પેટ ઉપર હાથ ફેરવવાનો સ્વભાવ છે. અને ક્યારેક તો કોઈક ભક્તજનની ઉપર પ્રસન્ન થયા થકા પોતાની પ્રસાદીનો થાળ તેને આપે છે અથવા અપાવે છે. અને સાધુને પીરસવું હોય ત્યારે ડાબે ખભે ખેસને નાખીને ને તે ખેસના છેડાને કેડ સંઘાથે તાણી બાંધીને પીરસે છે. અને પીરસે ત્યારે લાડુ, જલેબી આદિક જે જમ્યાની જણસો તેનું વારંવાર નામ લેતા થકા પંક્તિમાં વારંવાર ફરે છે અને સાધુ-હરિભક્તને જમાડવામાં તથા પીરસવામાં પોતાને જે શ્રદ્ધા, આદર અને પ્રસન્નતા તે ઘણી છે. અને શ્રીજીમહારાજ ક્યારેક તો વર્ષાઋતુ તથા શરદઋતુને વિષે દુર્ગપત્તનને સમીપે ઘેલાનદીનું નિર્મળ જળ જાણીને સાધુ તથા સત્સંગી સહિત નાવા પધારે છે. અને તે નદીના જળને વખાણતા થકા પોતાના ભક્તજનને આનંદ ઉપજાવતા થકા તે ભક્તજન ભેળા બહુ પ્રકારે જળકીડા કરે છે. અને જળમાં ડૂબકી મારે છે ત્યારે પોતાનાં કાન, નેત્ર અને નાક તેને બે હાથના અંગૂઠા ને આંગળીએ કરીને દબાવે છે તથા ડૂબકી મારીને ઝાઝી વાર પછી નીકળે છે, ત્યારે પોતાના મુખારવિંદ ઉપર જમણા હાથને ફેરવીને કોગળા કરવાનો સ્વભાવ

છે. અને ક્યારેક તો નદીના પ્રવાહને મધ્યે ઊભા રહ્યા થકા સાધુની પાસે તાળી વજાડીને કીર્તન ગવરાવે છે ને પોતે પણ તે ભેળા તાળી વજાડતા થકા ઉત્સાહે સહિત કીર્તન ગાય છે. અને જળમાં સ્નાન કરવા પેસે છે તથા સ્નાન કરીને નીસરે છે ત્યારે પોતાને પ્રિય એવો કોઈક ભક્તજન બળવાન હોય તેના હાથને પોતાના હાથે કરીને ઝાલે છે અને પોતાને દર્શને કરીને હર્ષેયુક્ત છે મુખ જેનાં એવા જે પોતાના ભક્તજન તેમણે સહિત નદીના જળથી બાહેર નીસરીને નદીના કાંઠાને વિષે ઊભા રહ્યા થકા, પ્રથમની પેઠે પહેરેલા વસ્ત્રને નીચોવીને, ને શરીરને લુઈને, ધોળો ખેસ સારી પેઠે તાણીને પહેરે છે. ને પછી ધોળો ફેંટો માથે બાંધે છે. અને માથે ફેંટો બાંધે છે ત્યારે ફેંટાના છેડાનું ઊગલું મૂકીને બાંધે છે. તથા ફેંટાના એક આંટાનો પેચ ભૂકુટીની પાંપણ ઉપર લાવીને બાંધે છે. અને તે પછી ધોળા ખેસને ડાબે ખભે નાખીને ને તે ખેસના છેડાને કેડય સંઘાથે તાણી બાંધીને પછી સુંદર ભારે ઘોડી ઉપર અથવા ઘોડા ઉપર અસવાર થઈને હજારો જે પોતાના ભક્તજન તેમના ચારેકોરે વીંટાણા થકા ને પોતાનાં દર્શનને કરતા જે ભક્તજન તેમના નેત્રને આનંદ ઉપજાવતા થકા પોતાને ઉતારે પધારે છે. અને શ્રીજીમહારાજ પોતે ચાલે છે ત્યારે ધોળી પછેડીને અથવા ધોળા ખેસને ડાબા ખભા ઉપર આડસોડે નાખીને જમણા હાથને હલાવતા થકા ચાલે છે. અને ક્યારેક રૂમાલેયુક્ત જે જમણો હાથ તેને હલાવતા થકા ચાલે છે. અને ક્યારેક તો ડાબા હાથને કેડય ઉપર મૂકીને ને જમણા હાથમાં રૂમાલને લઈને તે જમણા હાથને હલાવતાં હલાવતાં ચાલે છે. અને શ્રીજીમહારાજને સહેજે ઉતાવળું ચાલવાનો સ્વભાવ છે. અને પોતે ચાલે છે ત્યારે પોતાની કેડે ચાલતા જે ભક્તજન તે દોડે ત્યારે માંડમાંડ ભેળે ચાલી શકે એવી રીતે ઉતાવળા ચાલે છે. અને જ્યારે પોતે ચાખડી પહેરીને ચાલે છે ત્યારે ચાખડીના ચટચટ શબ્દ થાય છે. અને ક્યારેક તો પોતે કાંઈક કાર્ય કરવાને તત્પર થયા થકા ઊભા હોય તથા ધીરેધીરે ચાલતા હોય ત્યારે પોતાના જમણા હાથની મૂઠી વાળીને પોતાના જમણા સાથળમાં ધીરે ધીરે મારવાનો સ્વભાવ છે. અને ક્યારેક તો ઘણાંક માણસની ભીડ થાય છે ને રજ ઊડે છે ત્યારે પોતાની

નાસિકા ને મુખારવિંદ તેને આડો રૂમાલ દે છે. અને ક્યારેક તો પોતે ઢોલિયા ઉપર બેસે છે, ને ક્યારેક તો ઓછાડે સહિત ગોદડું પાથર્યું હોય તે ઉપર બેસે છે, ને ક્યારેક તો ગાદી ઉપર બેસે છે, ને ક્યારેક તો ચાકળા ઉપર બેસે છે, ને ક્યારેક તો ઢોલિયા ઉપર તકિયો પડયો હોય તે ઉપર બેસે છે. અને બેસે ત્યારે ક્યારેક તો પલાંઠી વાળીને બેસે છે, ને ક્યારેક તો વસ્ત્રે કરીને ઢીંચણને બાંધીને બેસે છે. અને જ્યારે જ્યારે બેસે ત્યારે બહુધા તો તકિયાનું ઉઠીંગણ કરીને બેસે છે. અને ક્યારેક તો પોતે ઢોલિયા ઉપર અથવા આસન ઉપર બેઠા થકા તકિયાનું ઉઠીંગણ કરીને ને પોતાના પગને લાંબા કરીને ને પગ ઉપર પગને મૂકીને બેસવાનો સ્વભાવ છે. અને ક્યારેક તો પોતે બેઠા થકા ડાબા ચરણારવિંદની ઊધ્વરેખા ઉપર પોતાના જમણા હાથની આંગળીને ઊભી ફેરવે છે. અને ક્યારેક તો પોતાની જીભને એકકોરના દાંત તળે દબાવીને બેસવું એવો સહજ સ્વભાવ છે. અને ક્યારેક તો પોતે બેઠા થકા પોતાની ડોકને બે પાસે મરોડીને કડાકા વગાડે છે. અને ક્યારેક તો પોતાના ભક્તજનની પાસે પોતાના વાંસાને દબાવે છે ત્યારે હઈયાની તળે તકિયો રાખીને દબાવે છે. અને શ્રીજીમહારાજ જ્યાં જ્યાં સહજે બેઠા હોય ત્યારે તુલસીની માળા ફેરવે છે અને ક્યારેક તો રમતની પેઠે તે માળાને બેવડી કરીને બે બે મણકા ભેળા ફેરવે છે. અને ક્યારેક તો વાર્તા કરતા થકા તે માળાને ભેળી કરીને બે હાથના તળા વચ્ચે રાખીને ઘસે છે. અને ક્યારેક તો માળા ન હોય ત્યારે પોતાના હાથની આંગળીના પર્વને ગણે છે. અને ક્યારેક તો નેત્રકમળને મીચીને ધ્યાન કરતાં થકા બેસે છે. અને ક્યારેક તો નેત્રકમળને ઉઘાડા રાખીને ધ્યાન કરતાં થકા બેસે છે. અને ક્યારેક તો ધ્યાન કરતા થકા ચમકીને જાગે છે. અને ક્યારેક તો પોતાની આગળ સાધુ વાજિંત્ર વજાડીને કીર્તન ગાતા હોય ત્યારે પોતે ધ્યાન કરીને બેસે છે. અને ક્યારેક તો ચપટી વગાડતા થકા તે સાધુ ભેળા ગાવા લાગે છે. અને ક્યારેક તો સાધુ તાળી વજાડીને કીર્તન ગાતા હોય તે ભેળા પોતે તાળી વજાડીને કીર્તન ગાય છે. અને ક્યારેક તો પોતાની આગળ વાજિંત્ર વજાડીને સાધુ કીર્તન ગાતા હોય તથા પોતાની આગળ કથા વંચાતી હોય તથા પોતે પોતાના ભક્તજનની

આગળ વાર્તા કરતા હોય ત્યારે ખસીને તેમને સમીપે જાય છે અને કથા વંચાવતા હોય ત્યારે વારંવાર ‘હરે’ એવા શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરે છે. અને બીજી જે જે ક્રિયા કરતા હોય તેને વિષે પણ તે કથાને ભાને કરીને ક્યારેક તો અચાનક ‘હરે’ એવા શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરે છે. ને તેની સ્મૃતિ થાય છે ત્યારે પોતા પાસે જે ભક્તજન બેઠા હોય તેમની સામું જોઈને જોઈને મંદ મંદ હસે છે. અને ક્યારેક તો પોતે રાજીપામાં વાર્તા કરતા હોય અથવા કથા કરાવતા હોય અથવા કીર્તન ગવરાવતા હોય અથવા કાંઈક વિચારમાં બેઠા હોય ને તે વચમાં કોઈક જમ્યાનું પૂછવા આવે અથવા કોઈક પૂજા કરવા આવે અથવા હાર ચઢાવવા આવે તો તે ઉપર બહુ કચવાઈ જાય છે. અને ક્યારેક તો પોતાના ભક્તજનની સભામાં બેઠા થકા ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્યે યુક્ત જે ભક્તિ તે સંબંધી જે જે વાર્તા તે પોતાના ભક્તજનની આગળ કરે છે. અને ક્યારેક તો યોગ, સાંખ્ય, પંચરાત્ર, વેદાંત ઈત્યાદિક જે શાસ્ત્ર, તેના રહસ્યની વાર્તા કરે છે. અને ક્યારેક તો પોતાના ભક્તજનની સભામાં બેઠા થકા તે ભક્તજનની આગળ ધર્માદિક સંબંધી વાર્તા કરે છે ત્યારે, પ્રથમ પોતાના બે ભુજ ઊંચા ઉપાડીને તાળી વજાડીને સર્વેને ણના રાખીને વાર્તા કરે છે. અને ક્યારેક તો ઘણાંક ભક્તજનના સમૂહની મોટી સભા થઈ હોય ને તેમની આગળ ધર્માદિક સંબંધી વાર્તા કરવી હોય ત્યારે છેટેથી પણ સંભળાય તેને અર્થે પોતે ઊભા થઈને, ને તાળી વજાડીને, સર્વેને ણના રાખીને વાર્તા કરે છે, અને ક્યારેક તો તે વાર્તા કરવાને વિષે એકાગ્ર ચિત્તે કરીને પોતાને ઓઢવાનું વસ્ત્ર ખસી જાય તેની પણ સુરત રહેતી નથી, એવો સ્વભાવ છે. અને ક્યારેક તો પોતાના ભક્તજનની સભામાં બેઠા થકા પોતાના મુખારવિંદને સમીપે બેઠા જે સાધુ તથા હરિભક્ત તેમને પરસ્પર પ્રશ્ન-ઉત્તર કરાવે છે. ને તેમાં કોઈક કઠણ પ્રશ્ન પૂછે તેનો ઉત્તર ન આવડે તો સર્વેને આનંદ ઉપજાવતા થકા પોતે ઉત્તર કરે છે. અને ક્યારેક તો તે વાર્તા કરતા થકા પુષ્પના ગુચ્છને અથવા કોઈક મોટા પુષ્પને બે હાથે કરીને ચોળી નાખે છે. અને ક્યારેક તો તે વાર્તા કરતા થકા પોતાના રૂમાલના છેડાને વળ દેવો એવો સહજ સ્વભાવ છે. અને ક્યારેક તો ઉત્સવને વિષે નાના પ્રકારના દેશથી આવ્યા

જે પોતાના ભક્તજન તેમણે પ્રીતિએ કરીને કરી જે મોટી પૂજા તેનો અંગીકાર કરે છે. અને ક્યારેક તો ઉત્સવને વિષે પોતાની પૂજા કરવા સારું ઘણાંક હરિભક્ત ભેળા થઈને આવે છે ત્યારે તેમણે ચઢાવ્યા જે પુષ્પના હાર, તેને પોતાના બે હાથે કરીને ગ્રહણ કરે છે, તથા ચરણારવિંદે કરીને ગ્રહણ કરે છે, તથા છડીએ કરીને ગ્રહણ કરે છે. અને ક્યારેક તો પોતાના દર્શન માત્રે કરીને પોતાના ભક્તજનને સમાધિ કરાવે છે, ને ક્યારેક તો તે સમાધિમાંથી તત્કાળ ઉઠાડે છે. અને ક્યારેક તો પોતે સભામાં બેઠા હોય ને કોઈક ભક્તજનને પોતાની પાસે તેડવો હોય ત્યારે, નેત્રકમળની સાને કરીને અથવા અંગૂઠા પાસેની જે આંગળી તેની સાને કરીને તે ભક્તને બોલાવી લે છે. અને ક્યારેક તો મોગરા આદિક પુષ્પના હારને તથા લીંબુ આદિક જે ફળ તેને શીતળ જાણીને પોતાની આંખ ઉપર વારંવાર અડાડે છે. અને ક્યારેક તો પોતે ભગવત્કથા કરાવીને સાંભળે છે અથવા પોતે કથા કરે છે. અથવા પોતે ભગવદ્વાર્તા કરે છે અથવા કીર્તન ગવરાવીને તે ભેળા પોતે ગાય છે. અથવા મંદિર કરાવે છે. અથવા સાધુ બ્રાહ્મણને જમાડે છે. ઈત્યાદિક સત્ક્રિયા કર્યા વિના ક્યારેય નવરું ન રહેવું એવો સ્વભાવ છે. અને પોતે ભક્તિ, ધર્મસંબંધી જે જે કાર્યનો આરંભ કરે છે તેને સંપૂર્ણ કરવામાં પોતાને શીઘ્રપણું ઘણું છે. અને છોક પાવી હોય ત્યારે પ્રથમથી પોતાના રૂમાલને ખોળીને ને તે રૂમાલને મુખારવિંદ આગળ રાખીને છેટે સંભળાય એવી રીતે ઊંચે સ્વરે છોક ખાય છે. અને જ્યારે જ્યારે એવી છોક ખાય છે ત્યારે બે-ત્રણ ભેળી છોક ખાય છે. અને જ્યારે પોતે બગાસું ખાય છે ત્યારે ‘હરિ હરિ હરિ’ એવા શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરતા થકા, પોતાને હાથે કરીને નેત્રકમળને બે-ત્રણવાર ચોળે છે. અને નિષ્કામભક્તે કરી જે પોતાની સેવા તેને વિષે છે રૂચિ જેની એવો પોતાનો સ્વભાવ છે. અને કાંઈક રમૂજે કરીને અતિશય હસે છે ત્યારે હાથે કરીને પોતાના રૂમાલને મુખારવિંદ આડો દઈને હસે છે. અને ક્યારેક તો દેશાંતરથી પોતાના સમીપે આવ્યા જે સાધુ તથા પોતાને પ્રિય એવા ભક્તજન તેમને જોઈને પ્રસન્ન થયા થકા તત્કાળ ઊઠીને તેમને બથમાં ઘાલીને મળે છે, ને તેમને તે તે દેશના સમાચાર

પૂછે છે. અને ક્યારેક તો ઉત્સવને વિષે પોતાને સમીપે રહીને, પછી પોતાની આજ્ઞાએ કરીને પરદેશમાં જતા જે સાધુ તેમને પ્રસન્ન થઈને મળે છે. અને ક્યારેક તો પોતાના ભક્તજન ઉપર પ્રસન્ન થઈને તેના મસ્તક ઉપર પોતાના બે હાથ મૂકે છે, અને ક્યારેક તો પ્રસન્ન થઈને કોઈક ભક્તજનના હૃદયને વિષે પોતાનાં ચરણારવિંદનું ધારણ કરે છે. અને ક્યારેક તો પોતાની આજ્ઞાને તત્કાળ પાળવાને ઈચ્છતો થકો તત્પર થયો જે કોઈક ભક્તજન તથા તે પોતાની આજ્ઞાને રૂડી રીતે પાળીને આવ્યો જે કોઈક ભક્તજન, તેને જોઈને તેની ઉપર પ્રસન્ન થયા થકા તેના હૃદયને વિષે પોતાનાં ચરણારવિંદ આપે છે. અને ક્યારેક તો કોઈક ભક્તજન ઉપર પ્રસન્ન થઈને તેને પોતાની પ્રસાદી પુષ્પના હાર આપે છે, તથા તોરા બાજુબંધ આપે છે, તથા પોતાનાં વસ્ત્ર-આભૂષણ આપે છે. અને અતિશય ઉદાર છે સ્વભાવ જેમનો એવા જે શ્રીજીમહારાજ તે પોતાને અતિશય પ્રિય એવું જે પદાર્થ તે ભારે મૂલ્યવાળું હોય તો પણ તેને દેવાનો મનમાં સંકલ્પ કરતા થકા તત્કાળ સત્યાત્રને દેઈ દે છે, પણ વાર લગાડતા નથી, એવો સ્વભાવ છે. અને ક્યારેક તો પોતાના હાથપગની જે આંગળીઓ તેને મરડીને કડાકા વગાડે છે અને ક્યારેક તો પોતાને સમીપે બેઠા જે ભક્તજન તેમની પાસે પોતાના હાથપગની આંગળીઓને મરડાવીને કડાકા વગાડાવે છે. અને ક્યારેક તો કોઈ પ્રાણીને દુખીયો દેખીને અથવા સાંભળીને તત્કાળ દયાએ યુક્તથકા ‘રામ રામ રામ’ એવી રીતે બોલવાનો સ્વભાવ છે. અને વળી ક્યારેક તો હરકોઈ મનુષ્યને દુઃખિયો દેખીને દયાએ કરીને પોતાના ચિત્તમાં ખેદને પામતા થકા પ્રસન્ન થઈને તે મનુષ્યનું દુઃખ ટળે એવી રીતે અન્નવસ્ત્રાદિક પદાર્થ કરીને ઉપકાર કરે છે. અને ક્યારેક તો કોઈકને કોઈ મારતું હોય તેને દેખીને દયાએ કરીને, તેને ન દેખી ખમતા થકા તત્કાળ હાંકાર કરીને તેનું નિવારણ કરે છે. અને ક્યારેક તો પોતાની આગળ કોઈક સાધુનું અથવા કોઈક હરિભક્તનું કોઈ ઘસાતું બોલે તેને સાંભળીને તેની ઉપર પોતે ક્યવાઈ જાય છે, ને તેનો અનાદર કરીને ઠપકો દે છે. અને ક્યારેક તો પોતાના શરીરમાં કાંઈક કસર જેવું હોય ત્યારે પોતાના ડાબા હાથની

આંગળીએ કરીને જમણા હાથની નાડીને જુએ છે. અને પોતે જ્યારે સભામાંથી ઊઠે છે ત્યારે ‘જય સચ્ચિદાનંદ’ અથવા ‘જય સ્વામિનારાયણ’ એમ કહીને ને સાધુને નમસ્કાર કરીને ઊઠવાનો સ્વભાવ છે. અને જ્યારે પોતે પંથને માર્ગે ઘોડે ચડીને ચાલે છે, ત્યારે ક્યારેક તો લીલાએ કરીને ઘોડાની ડોક ઉપર પોતાના એક પગને લાંબો નાખીને ઘોડાને ચલાવે છે. અને સૂવે ત્યારે પ્રથમ જાગતા થકા હાથની જે આંગળીઓ તે તિલક કરવાની પેઠે ભાલને વિષે ઊભી ફેરવે છે. અને સૂવાનું હોય ત્યારે પોતાની માળાને માગીને જમણા હાથમાં લઈને ફેરવતા થકા સૂવે છે. અને પોતે પોઢે છે ત્યારે પોતાનું મુખારવિંદ ઉઘાડું રાખીને પોઢવાનો સ્વભાવ છે. અને પોતે ભરનિદ્રામાં સૂતા હોય ને કોઈક જરાક અડી જાય તો તત્કાળ ઝબકીને જાગી જાય છે અને “કોણ છે ?” એમ તેને પૂછે છે.

આવી રીતે શ્રીજીમહારાજની જે સ્વાભાવિક ચેષ્ટા તે પોતાની સ્મૃતિને અનુસારે લખી છે. ને બીજી પણ કેટલીક ચેષ્ટા છે એવા જે શ્રીજીમહારાજ તેમણે શ્રીગઢડામાં રહ્યા થકા પોતાના ભક્તજનના સંશય ટાળવાને અર્થે સ્વધર્મ, આત્મજ્ઞાન, વૈરાગ્ય, પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન અને પોતાની મહાત્મ્યે સહિત ભક્તિ એ પાંચ વાર્તા સંબંધી જે જે વચનામૃત કહ્યાં છે, તથા ત્યાંથી બીજા ગામમાં જઈને જે જે વચનામૃત કહ્યાં છે, તેમાંથી કેટલાક દિવસનાં જે વચનામૃત, તે શ્રીજીમહારાજના જે એકાંતિક ભક્ત, તેમની પ્રસન્નતાને અર્થે પોતાની જે સ્મૃતિ ને બુદ્ધિ તેને અનુસારે લખીએ છીએ.

સમાસતઃ પ્રોક્તમિદં ચરિત્રં શ્રીધર્મસૂત્રોરિહ યો મનુષ્યઃ ।
પઠિષ્યતિ શ્રોષ્યતિ વાપિ ભક્ત્યા સ લપ્સ્યતે વૈ પુરુષાર્થસિદ્ધિમ્ ॥૧૧॥

॥ ઈતિ ઉપોદ્ધાત-પ્રકરણમ્ ॥

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ॥

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની પરાવાણી

॥ શ્રી વચનામૃતમ્ ॥

:: સંશોધક ::

સ્વામી આનંદસ્વરૂપદાસજી - સરધાર (વેદાંતાચાર્ય)

:: પ્રયોજક ::

પૂ. સદ્. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી - વડતાલ (હાલ-સરધાર)

:: પ્રસિદ્ધ કર્તા ::

શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયસ્ય શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ

પીઠસ્થાન સંસ્થાન - વડતાલ વતી

શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરધાર,

તા.જી. રાજકોટ - ૩૬૦૦૨૫